

ФОРМУВАННЯ РИНКУ ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ ЗАДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Галушкіна Т.П.¹, Афанасьєва О.О.¹, Скиба Д.В.²

¹Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління
вул. Митрополита Василя Липківського, 35, корп. 2, 03035, м. Київ

²Приватне акціонерне товариство «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат»
вул. Будівельників, 16, 39302, м. Горішні Плавні, Полтавська обл.

dei2005@ukr.net

Розглядаються питання, пов'язані з процесом втілення інституту екологічного страхування в Україні. Здійснено огляд передумов, законодавчих підвалин та механізмів екологічного страхування в країнах ЄС та США, розглянуто можливість використання закордонного досвіду в національних інтересах України, проаналізовано законодавчу базу із зазначеного питання. Урахування в процесі запровадження екологічного страхування в нашій державі на основі імплементації зарубіжного досвіду та залучення вітчизняного фахового експертного потенціалу дасть змогу уникнути багатьох помилок.

Відзначено необхідність розгляду екологічного страхування як елементу системи управління екологічною безпекою в країні. Проведено стислий порівняльний аналіз законопроектів «Про екологічне страхування», які надані до профільного комітету Верховної Ради України, розглянуто пропозицію, що стосується спільних підходів, в усіх без винятку законопроектах про створення Бюро екологічного страхування як неприбуткового об'єднання страховиків, що утримується за рахунок їхніх коштів.

Актуальним є питання зацікавленості у проведенні екологічного страхування новостворених територіальних громад, що відповідають за стан охорони навколишнього природного середовища на своїй території. Створення регіонального механізму санатції територіальних об'єктів за допомогою розвитку системи екологічного страхування є дієвим важелем акумулювання фінансових коштів для подальшого їх реінвестування в екологічні програми. Існують реальні перспективи для налагодження ринку екологічного страхування не лише на національному, а й регіональному рівнях.

Визначені ключові чинники становлення інституту екологічного страхування в Україні задля забезпечення національної екологічної безпеки, захисту довкілля та соціуму. *Ключові слова:* екологічне страхування, екологічна безпека, чинне законодавство, аналіз законопроектів.

Formation of the market of ecological insurance in Ukraine for maintenance of national ecological safety. Halushkina T., Afanasieva O., Skyba D.

Issues related to the process of implementing the institute of environmental insurance in Ukraine are considered. A review of the prerequisites, legal framework and mechanisms of environmental insurance in the EU and the US, considered the possibility of using foreign experience in the national interests of Ukraine, analyzed the legal framework on this issue. Consideration in the process of introducing environmental insurance in our country on the basis of the implementation of foreign experience and the involvement of domestic professional expertise will avoid many mistakes.

The need to consider environmental insurance as an element of the environmental safety management system in the country is noted. A brief comparative analysis of the draft laws «On Environmental Insurance» submitted to the profile committee of the Verkhovna Rada of Ukraine was considered, the proposal concerning common approaches was considered in all draft laws on the establishment of the Environmental Insurance Bureau as a non-profit association of insurers funds.

The issue of interest in conducting environmental insurance of newly created territorial communities responsible for the state of environmental protection on their territory is relevant. Creating a regional mechanism for the rehabilitation of territorial facilities through the development of environmental insurance is an effective lever for the accumulation of funds for their further reinvestment in environmental programs. There are real prospects for the establishment of the environmental insurance market not only at the national but also at the regional level.

The key factors of formation of the institute of ecological insurance in Ukraine for maintenance of national ecological safety, protection of environment and society are defined. *Key words:* ecological insurance, ecological safety, current legislation, analysis of bills.

Постановка та актуальність проблеми. Проблемні питання, які розглядаються у цій статті, пов'язані з правовим забезпеченням і практичним втіленням інституту екологічного страхування в Україні як сьогодні, так і в перспективі, оскільки й досі в Україні не прийнято Закону прямої дії.

В основу дослідження покладено дані аналізу чинного законодавства з питань екологічного страхування, а також результати аналізу законопроектів

«Про екологічне страхування», що були подані на розгляд до Верховної Ради України.

Метою статті є огляд міжнародного досвіду екологічного страхування та експертна оцінка ефективності його імплементації в Україні відповідно до викликів зеленої економіки.

Виклад основного матеріалу. Наближення України до Європейського Союзу вимагає дотримання відповідних екологічних вимог, гармонізацій

у сфері правового регулювання охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Слід констатувати, що екологічна та продовольча безпека вже є невід'ємним елементом загальної концепції європейської безпеки, про що свідчать численні документи Організації з безпеки та співробітництва в Європі, які містять рекомендації щодо формування принципів міжнародної взаємодії та імплементації важливих міжнародно-правових актів з питань, що стосуються довкілля. У зв'язку із цим в Україні особливу актуальність набуває конституційне закріплення і регулювання екологічних правовідносин. Стаття 16 Конституції України гарантує забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської аварії – катастрофи планетарного масштабу, а стаття 50 Конституції України [7] декларує, що кожен громадянин України має право на сприятливе навколишнє середовище, достовірну інформацію про її стан і на відшкодування шкоди, заподіяної його здоров'ю або майну екологічним правопорушенням. При цьому право громадян на сприятливе навколишнє середовище забезпечується створенням нормальних умов для їх життєдіяльності, наданням можливості участі в обговоренні підготовлюваних рішень з екологічних проблем, здійсненні державних заходів щодо запобігання екологічно небезпечній діяльності, попередження і ліквідації наслідків аварій, природних стихійних лих, наданням достовірної інформації про стан навколишнього середовища; поліпшенням якості продуктів харчування, можливістю вимагати в судовому порядку скасування рішень про розміщення, проектування, будівництва, реконструкції та експлуатації екологічно небезпечних об'єктів.

Беручи участь у діяльності європейських міжнародних інституцій з питань, що регулюються міжнародним правом в сфері довкілля та у розробці відповідних міжнародно-правових актів, Україна безпосередньо долучається до процесів практичного розв'язання найгостріших проблем сучасності, що відповідає як загальноєвропейським, так і національним інтересам.

На сучасному етапі саме забезпечення національної екологічної безпеки є ключовою домінантою розвитку суспільства, доктрина якої до цього часу в Україні на державному рівні чітко не визначена. Про те, що проблема екологічної безпеки є досить актуальною, свідчить той факт, що своїм Указом ще від 4 лютого 2003 року № 76/2003 Президент України зобов'язав Кабінет Міністрів України у шестимісячний строк забезпечити напрацювання проєктів законів «Про екологічне страхування» та «Про Національний екологічний фонд» [16].

На посилення вимог та заходів національної екологічної безпеки направлені і наступні Укази Президента України – від 14 вересня 2020 р. № 392

«Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» та від 23 березня 2021 р. № 111 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації».

Однак цей контент, на жаль, не зовсім повно представлено в проєкті Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р, яка носить досить таки декларативний характер та не визначає чітких цільових орієнтирів щодо підвищення рівня екологічної безпеки та покращання стану навколишнього природного середовища, в тому числі щодо розвитку екологічного страхування в Україні [13].

Між тим глобальні виклики та міжнародні ініціативи в напрямі запровадження Європейського Зеленого Курсу(ЄЗК), проголошеного ЮНЕП ще в 2009 р. стають дедалі активним імпульсом для орієнтації державної політики України на поступ до зеленого переходу в напрямі забезпечення її кліматичної нейтральності та досягнення спільних домовленостей щодо зеленого фінансування, відповідно до міжнародних стандартів політики декарбонізації. Це дає можливість сподіватися, що врешті-решт Україна не лише активно приєднається до реалізації ЄЗК, а й до міжнародної практики формування інституту екологічного страхування як ефективного важеля забезпечення економічного розвитку держави за зеленим сценарієм.

Оцінка міжнародного досвіду екологічного страхування

Перш ніж зупинитися на сценарії розвитку механізму реалізації екологічного страхування в Україні, визначимо основні принципи даного виду страхування, які успішно пропагуються на Заході.

Як свідчать компетентні аналітичні огляди, сам по собі інститут відповідальності за забруднення навколишнього природного середовища не є чимось зовсім новим у галузі цивільного міжнародного приватного права. Проблеми надання різних фінансових гарантій, у тому числі страхового покриття, щодо заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу особливо активно стали розвиватися в середині 50-х р. нашого століття. У той час почало інтенсивно формуватися екологічне законодавство європейських держав, яке визначає основу регулювання інституту відповідальності за шкоду, заподіяну навколишньому природному середовищу та регламентує підходи для моделювання відповідного страхового покриття для ризиків забруднення [1, с. 16].

Світова практика свідчить, що екологічне страхування, яке здійснюється в рамках страхування відповідальності за шкоду від забруднення навколишнього середовища (Environmental Impairment

Liability), виникло на початку 60-х років ХХ століття. У закордонній практиці це поняття найчастіше означає страхування цивільно-правової відповідальності власників потенційно небезпечних об'єктів у зв'язку з необхідністю відшкодування збитків третім особам, зумовленого технологічною аварією або катастрофою [1].

Сьогодні в країнах ЄС та США існує вже достатньо широкий досвід екологічного страхування, тоді як в Україні ця площина залишається недостатньо опрацьованою як у законодавчому, так і в практичному сенсі.

Так, в 1980 р. Конгрес США прийняв закон, що регулює питання відповідальності і виплати компенсацій та покладає безумовну відповідальність за забруднення довкілля на усіх власників. Із цією метою був затверджений спеціальний фонд для відновлення і збереження навколишнього середовища, відомого під назвою «Суперфонд» [1].

Між тим страхування екологічних ризиків у країнах Європи розвивалось за дещо іншим сценарієм. На початку 90-х років посилення вимог законодавства щодо екологічної відповідальності підприємств промисловості призвели до зростання попиту на цей вид послуг.

На страховому ринку європейських країн з'явилися поліси страхування від забруднення, які передбачали страхування окремих екологічних ризиків, у тому числі ризиків поступового забруднення. Умови таких полісів передбачали індивідуальні особливості галузей страхувальників і коригувались відповідно до потенційних екологічних проблем, із урахуванням необхідності ретельної оцінки страхового (екологічного) ризику» [1]. Максимальна сума страхового відшкодування зі страхування відповідальності у випадку ненавмисного забруднення, прийнята на Лондонському страховому ринку, складає від 85 до 170 млн. дол., а максимальний обсяг страхової відповідальності в Європі, включаючи страхування відповідальності у випадку поступового забруднення, – не більше як 20 млн. дол.

Сьогодні у світовій практиці переважають такі види екологічного страхування [1, с. 16]:

1) екологічне страхування нерухомих об'єктів (fixed facilities): «Вибіркове страхування юридичної відповідальності за забруднення» (Pollution Legal Liability Select); «Страхування відповідальності за викид забруднюючих речовин із наземних (підземних) ємкостей» (Storage Tank Liability);

2) екологічне страхування підприємств сервісу (service industry): «Страхування відповідальності підрядчиків, що займаються розчисткою територій, будівель матеріалів, які містять свинець» (Asbestos Abatement Liability Insurance); «Страхування відповідальності підприємців, що займаються розчисткою територій/будівель від матеріалів, що містять свинець» (Lead Abatement Liability Insurance); «Страхування відповідальності підрядчиків, що

займаються рекультивацією забруднених земель» (Contractor Operations and Professional Services);

3) екологічне страхування відповідальності при перевезеннях: «Страхування відповідальності володільців транспортних засобів за забруднення навколишнього природного середовища» (Environmental Automobile Liability); «Страхування відповідальності володарів вантажів за забруднення навколишнього природного середовища під час їх перевезення» (Owners Spill Liability).

4) екологічне страхування забрудненого нерухомого майна (Contaminated Properties): «Страхування неочікуваних витрат по розчистці та рекультивації забрудненого нерухомого майна» (Cleanup Cost Cap); «Страхова програма, що покриває всі операції по розчистці і рекультивації забрудненого нерухомого майна по загальному ліміту протягом усього строку страхування» (Owners Controlled Insurance Program).

Зарубіжна практика свідчить: якщо раніше одним з основних уявлень відшкодування по такого роду збитку служив показник раптовості і непередбаченості забруднення, то дещо пізніше виплати стали надаватися і за збитки, викликані поступовим забрудненням (наприклад, водних ресурсів – у Німеччині). Істотні зміни торкнулися і філософії самого страхового покриття, наданого у відношенні ризиків відповідальності за забруднення навколишнього природного середовища. Наприклад, Швейцарська страхова компанія «Швайцер Рюк» розробила оригінальну модель страхування відповідальності за попередженні екологічних ризиків звалищ [1, с. 16]. Основне завдання цього страхування полягає в сплаті внесків та виплаті компенсації третім особам за заподіяну тілесну і майнову шкоди, а також завдану природному середовищу шкоду. Наразі ця модель ефективно використовується в США. Як свідчить досвід, витрати страхових компаній на відшкодування збитку, що наноситься природним ресурсам, становлять від 2 до 180 млрд. дол. [1].

При цьому неодмінною умовою екологічного страхування має бути взаємна зацікавленість страховика та страхувальника в попередженні аварій та нанесення шкоди навколишньому середовищу. Страхувальник зацікавлений у підвищенні своєї екологічної безпеки та отриманні низки економічних пільг у разі безаварійності. Страховик же розпоряджається частиною суми, що становить різницю між сумою зібраних страхових премій і виплачених страхових відшкодувань, направляючи їх на екологічне аудитування страхувальників, поліпшення служби моніторингу навколишнього середовища та інші екологічні потреби.

Формування інституту екологічного страхування в Україні. Сьогодні в Україні утворилася певна ніша в частині розвитку екологічного страхування, яке впродовж майже трьох десятиріч розглядалось як наукова проблема» [2; 16; 14], практична ж площина до цього часу ще не отримала широкого

втілення, незважаючи на те, що для цього існують певні законодавчі та господарські передумови. Так, ст. 49 основного екологічного Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» декларативно свідчить, що в Україні «здійснюється добровільне і обов'язкове державне та інші види страхування громадян та їх майна і доходів підприємств, установ і організацій на випадок шкоди, заподіяної внаслідок забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів. Порядок екологічного страхування встановлюється законодавством України» [5]. Наразі можна констатувати, що жоден законодавчий акт в Україні не містить декларацію щодо вимог та сценарію обов'язкового і добровільного страхування.

У широкому сенсі екологічне страхування слід розглядати як елемент системи управління екологічною безпекою» [3]. Остання може бути змодельована як сукупність юридичних і економічних механізмів, спрямованих на те, щоб знизити ймовірність виникнення аварій або техногенної катастрофи до прийнятної для суспільства рівня, а в разі виникнення такої аварії – забезпечити захист, локалізувати наслідки аварії, а також відшкодувати збитки, завдані населенню, суспільству та навколишньому середовищу. Оцінка передумов запровадження інституту екологічного страхування в Україні базується на таких постулатах.

На території України зберігається високий ризик виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру.

Основними причинами виникнення техногенних аварій і катастроф та посилення негативного впливу внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру в Україні є: застарілість основних фондів, зокрема природоохоронного призначення, великий обсяг транспортування, зберігання і використання небезпечних речовин, аварійний стан значної частини мереж комунального господарства, недостатня інвестиційна підтримка процесу запровадження екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, насамперед у металургійній, хімічній, нафтохімічній галузях та енергетиці; істотні зміни стану геологічного середовища, зумовлені закриттям нерентабельних гірничих підприємств, гідрогеологічного режиму водних об'єктів, небажанням суб'єктів господарювання здійснювати заходи із запобігання аваріям та катастрофам на об'єктах підвищеної небезпеки та потенційно небезпечних об'єктах тощо. Сьогодні в Україні нараховується 14 тисяч підприємств, які належать до високого ступеня ризику.

Існує значна, не виявлена Державною екологічною інспекцією екологічна шкода, яка нанесена фізичним та юридичним особам, статистична інформація про яку не збирається. Відповідно до публічного звіту Голови державної екологічної

інспекції України, за 2020 рік Державною екологічною інспекцією розраховано 2,1 млрд. грн. збитків заподіяних довкіллю, при цьому фактично стягнуто з порушників за 2020 рік лише 81 млн. грн. (4%), решта збитків залишилась непокритою, тобто зазначені витрати лягали на державний бюджет та платників податків. Водночас про загальне погіршення стану довкілля (недостатність компенсації нанесеної для довкілля шкоди) свідчать доповіді про стан довкілля Уповноваженого з прав людини, де окремою тезою досліджується питання заподіяння збитків навколишньому природному середовищу та громадянам.

Посилення кліматичних загроз та глобальних екологічних викликів. Ще однією з причин виникнення надзвичайних ситуацій є зміна клімату. Наслідки зміни клімату (потепління, зростання кількості та інтенсивності екстремальних погодних явищ) одночасно з високим рівнем вразливості окремих верств населення призводять до соціальних та економічних втрат сьогодні та в майбутньому. Зокрема, слід відзначити зростання загрози катастрофічних повоєній у Карпатах, масштабних пожеж на торфовищах, підтоплення територій, розширення аридної зони південного регіону, підвищення частоти та тривалості посух, висихання річок та водойм Причорномор'я, Приазов'я, включно з лиманами, перетворення степів південного регіону на пустелі, затоплення прибережних територій та гостру нестачу питної води в центральних, південних і східних регіонах України.

Упродовж останнього десятиліття кількість техногенних аварій та екологічних катастроф невинно зростає. Потенційно небезпечні виробництва в Україні становлять велику питому вагу в структурі виробництва. Тому сьогодні актуальною проблемою є створення належних умов і прийняття відповідних законів, які б сприяли ефективному функціонуванню системи екологічного страхування.

Страхування відповідальності юридичних осіб за забруднення навколишнього середовища повинне забезпечувати механізм матеріального відшкодування за завдання збитків, створювати умови для здійснення контролю за діяльністю на екологічно небезпечних об'єктах, інвестування у розвиток екологічно чистих і безпечних підприємств, а також відновлювати до нормативних показники довкілля, необхідні для забезпечення здорового існування людей.

У відповідності зі статтею 69 Закону України «Про охорону навколишнього середовища природного середовища» [5] шкоду в слідстві негативного впливу на навколишнє середовище діяльністю підприємств, установ, організацій та окремих громадян підлягає компенсації в повному обсязі. При цьому враховуються витрати на лікування і відновлення здоров'я, а також витрати, пов'язані зі зміною місця проживання, професії, недоотриманий прибуток за час, необхідний на відновлення здоров'я.

Таким чином, розвиток системи екологічного законодавства в Україні має передбачати і формування правового поля у галузі екологічного страхування, а також організаційно-екологічного механізму його становлення в Україні.

Однак сьогодні це положення проголошено досить декларативно, оскільки навіть Закон «Про страхування» не повною мірою дає пояснення з приводу ідеології самого поняття екологічного страхування, а також механізму здійснення блоку організаційно-економічних заходів у частині його розвитку.

Зважаючи на це, починаючи з 90-их років минулого століття на різних гілках влади здійснюються кроки по налагодженню цього механізму, однак поки що з нульовим результатом. Так, ще на початку 1998 р. парламентський комітет з питань екологічної політики підтримав проект змін до Закону «Про страхування» в частині внесення доповнень про впровадження обов'язкового екологічного страхування відповідальності підприємств, установ і організацій за шкоду, завдану навколишньому середовищу в результаті техногенних аварій і катастроф і при перевезенні екологонебезпечних вантажів. Незважаючи на такий «урізаний підхід» до самої постановки проблеми екологічного страхування, навіть ці доповнення до цього часу законодавчо не закріплені [6].

Таким чином, недостатня законодавча опрацьованість цього питання ускладнює поширення накопиченого передового досвіду в даній площині, який існує як в країнах колишнього Радянського Союзу, так і в країнах Центральної та Східної Європи. Запозичення міжнародного досвіду регулювання даного виду страхової діяльності з метою трансформації його позитивних моментів у вітчизняній практиці дозволить успішно вирішити цю правову проблему і в Україні.

Закон «Про екологічне страхування», який би встановлював єдині умови та порядок проведення екологічного страхування в Україні в обов'язковій формі та регулював би відносини у сфері екологічного страхування і був спрямований на відшкодування шкоди, заподіяної майновим інтересам юридичних та фізичних осіб внаслідок аварійного забруднення навколишнього природного середовища, сьогодні відсутній. Є лише його проекти. На сучасному етапі відповідний інститут розвивається надто повільно, незважаючи на наявність прямих посилань про необхідність його запровадження в актах екологічного законодавства. Це значною мірою зумовлене відсутністю достатнього досвіду проведення такого виду страхування на теренах України. Проте оскільки на рівні окремих державно-правових систем інститут екологічного страхування все-таки набув певного розвитку, врахування відповідного досвіду буде корисним у процесі запровадження цього інструментарію і в Україні.

Між тим можна стверджувати, що інститут екологічного страхування базується на положеннях

Конституції України щодо права громадян України на безпечне для життя і здоров'я довкілля та відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, Законах України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про страхування», інших актах законодавства з питань природокористування, на нормативно-правових актах Кабінету Міністрів України з питань екологічного страхування, а також актах органів виконавчої влади, до компетенції яких належать питання регулювання діяльності у сферах охорони навколишнього природного середовища та страхування.

Особлива увага до цього виду страхування і необхідність його розвитку були обумовлені різними чинниками, але, перш за все, величезний вплив на цей процес здійснили високі розміри екологічного збитку, які приблизно в 20-50 разів перевищують показники виплат по збитку, заподіяному в результаті пожеж і стихійних лих [6].

Разом із тим сьогодні аспекти екологічного страхування практично не досліджені. Таким чином, розвиток системи екологічного законодавства в Україні має передбачати і подальше формування правового поля у галузі екологічного страхування, а також організаційно-екологічного механізму його становлення з урахуванням кращої міжнародної практики.

Оцінка законотворчих ініціатив щодо запровадження системи екологічного страхування в Україні. Сьогодні до Верховної Ради України подано три законопроекти, які стосуються питання запровадження в Україні системи екологічного страхування:

1) Законопроект «Про екологічне страхування», внесений Кабінетом Міністрів України, зареєстрований у Верховній Раді України 09.09.2021 за № 6018 [10].

2) Законопроект «Про екологічне страхування», внесений народним депутатом України Штепою С.С. та іншими народними депутатами України, зареєстрований у Верховній Раді України 29.09.2021 за № 6018-1 [11].

3) Законопроект «Про екологічне страхування та гарантії відшкодування шкоди, завданої внаслідок діяльності, що становить підвищену екологічну небезпеку», внесений народним депутатом України Криворучкіною О.В. та іншими народними депутатами України, зареєстрований у Верховній Раді України 29.09.2021 за № 6018-2 [12].

Щоб оцінити практичну значимість кожного з цих законопроектів, проведемо стислий огляд їх основних постулатів.

Законопроект «Про екологічне страхування», внесений Кабінетом Міністрів України, зареєстрований у Верховній Раді України 09.09.2021 за № 6018 [10].

Проектом запроваджується обов'язковість страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну внаслідок порушення законодавства про охо-

рону навколишнього природного середовища для підприємств з високим ступенем ризику заподіяння збитків навколишньому природному середовищу.

Договір страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну в результаті порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає обов'язковій реєстрації в Єдиному державному реєстрі договорів екологічного страхування у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Страховим випадком при страхуванні цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну в результаті порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, є набрання законної сили рішенням суду про відшкодування такої шкоди.

Мінімальний розмір страхової суми буде встановлюватись у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України, та відповідно до критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику зі здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів.

Виплата страхового відшкодування буде здійснюватися:

1) за шкоду, заподіяну державі внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, не пізніше тридцяти календарних днів з дати настання страхового випадку;

2) за шкоду, заподіяну майну третіх осіб, не пізніше двадцяти календарних днів з дати настання страхового випадку;

3) за шкоду, заподіяну здоров'ю третіх осіб, не пізніше десяти календарних днів з дати настання страхового випадку;

4) за шкоду, заподіяну життю третіх осіб, не пізніше семи календарних днів з дати настання страхового випадку.

Законопроект «Про екологічне страхування», внесений народним депутатом України Штепою С.С. та іншими народними депутатами України, зареєстрований у Верховній Раді України 29.09.2021 за № 6018-1 [11].

Проектом акта запроваджується розподіл на добровільне та обов'язкове екологічне страхування. Проект акта, на відміну від основного законопроекту, враховує положення Директиви 2004/35/ЄС, якою бізнес стимулюють до добровільного екологічного страхування. Європейський досвід переконливо свідчить про необхідність запровадити розумне поєднання добровільного та обов'язкового екологічного страхування. Так, проектом встановлюється обов'язкове екологічне страхування для всіх суб'єктів господарювання, віднесених до високого ступеня

ризиків (більше 13 тисяч юридичних осіб), тобто для всієї промисловості.

Оскільки вказане безпосередньо впливає на права та обов'язки суб'єктів господарювання, законопроект встановлюються чіткі критерії, при досягненні яких укладення договору страхування є обов'язковим.

Договір страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну державі, життю, здоров'ю та майну фізичних осіб, юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців в результаті порушення стану навколишнього природного середовища (екологічного благополуччя), та обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку можуть завдати пожежі та аварії на об'єктах підвищеної небезпеки, у тому числі пожежо-вибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру, підлягає обов'язковій реєстрації в Єдиному державному реєстрі договорів екологічного страхування у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Мінімальний розмір страхової суми також буде встановлюватись у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України.

Законопроект, як і основний, поширюватиметься в обов'язковому порядку на підприємства, які належать до високого ступеня ризику. Решта підприємств зможуть укласти договори екологічного страхування добровільно.

При цьому, на відміну від положень основного законопроекту, проектом передбачено, що держава стимулює укладення договорів екологічного страхування шляхом надання податкових пільг, відстрочення або розстрочення сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів, а також надання гарантій, кредитів на пільгових умовах, обслуговування кредитів за пільговими тарифами відповідно до закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».

Однак законодавець не уточнює, за яких джерел буде здійснюватися таке стимулювання, чи закладаються відповідні фонди до державного бюджету, і за рахунок яких додаткових податків, внесків, акцизів чи інших платежів держава повинна акумулювати необхідні для такого стимулювання кошти до державного бюджету і за яким принципом в подальшому здійснювати таке стимулювання безпосередньо для суб'єктів господарювання. Відсутність пропозицій щодо врегулювання цих визначальних моментів ставить під сумнів можливість їх впровадження у якості «працюючої» норми закону.

Прийняття законопроекту створює умови для стимулювання добровільного страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну внаслідок за шкоду, заподіяну державі, життю, здоров'ю та майну фізичних осіб, юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців в результаті порушення стану навколиш-

нього природного середовища (екологічного благополуччя), а також для врегулювання на законодавчому рівні обов'язкового страхування такої відповідальності, скорочення бюджетних витрат на ліквідацію аварійних та надзвичайних ситуацій, посилення контролю за потенційно небезпечними видами діяльності та покращення екологічної безпеки.

Законопроект «Про екологічне страхування та гарантії відшкодування шкоди, завданої внаслідок діяльності, що становить підвищену екологічну небезпеку», внесений народним депутатом України Криворучкіною О.В. та іншими народними депутатами України, зареєстрований у Верховній Раді України 29.09.2021 за № 6018-2 [12].

Законопроектом запроваджується обов'язок суб'єктів господарювання, діяльність яких становить підвищену екологічну небезпеку, мати фінансове забезпечення цивільної відповідальності за шкоду, яку може бути завдано життю, здоров'ю або майну фізичних осіб та фізичних осіб-підприємців, майну юридичних осіб всіх форм власності та територіальних громад, у формі договору екологічного страхування чи банківської гарантії.

Основною ознакою, яка є визначальною в цьому законопроекті, на відміну від попередніх двох раніше проаналізованих законопроектів, є введення базового принципу, що визначає необхідність віднесення певного виду господарської діяльності до необхідності мати договір фінансового забезпечення (або у формі договору екологічного страхування, або у формі банківської гарантії) – здійснення діяльності, яка становить підвищену екологічну небезпеку. Вказана норма чітко корелює з умовами статті 1187 Цивільного кодексу України.

Зареєстрована редакція законопроекту передбачає такі види діяльності, яка становить підвищену екологічну небезпеку:

1. Діяльність суб'єкта господарювання, що віднесена до високого ступеня ризику.
2. Діяльність у сфері управління хімічною безпекою.
3. Діяльність зі зберігання та застосування пестицидів та агрохімікатів.
4. Володіння об'єктами підвищеної небезпеки.
5. Перевезення небезпечних вантажів.
6. Розробка родовищ нафти, газу і вугільних родовищ.
7. Діяльність оператора ядерної установки.

Однак, розуміючи специфіку діяльності банківських гарантії, законодавець визначає види діяльності, яка становить підвищену екологічну небезпеку, які можуть мати банківську гарантію і які повинні мати лише договір екологічного страхування.

Для забезпечення узгодженості законопроекта із положеннями чинних законодавчих актів передбачено внесення змін до Цивільного кодексу України, Кодексу цивільного захисту України, Законів України «Про страхування», «Про охорону навколишнього

природного середовища», «Про відходи», «Про природно-заповідний фонд України», «Про нафту і газ», «Про перевезення небезпечних вантажів», «Про екологічний аудит» та «Про пестициди та агрохімікати».

Вказаний законопроект, як і основний законопроект, базується на принципах співстрахування страховиків, вводить систему публічного моніторингу наявності у кожного суб'єкта господарювання (який повинен мати договір фінансового забезпечення) такого договору кожною заінтересованою, передбачає порядок розрахунку та виплати коштів на екологічну модернізацію підприємств та захищає потерпілих осіб від збитків заподіяних суб'єктами господарювання, які повинні мати договори фінансового забезпечення (банківської гарантії або договору екологічного страхування), але не мали їх на дату заподіяння збитків. Тобто фактично цей законопроект не залишає потерпілу особу «один на один» із суб'єктом господарювання, з вини якого заподіяно збитки такій особі.

Прийняття законопроекту у вказаній редакції створює умови для запровадження механізму страхування (за принципом «обов'язкова наявність договору», а не «обов'язкове страхування») цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, скорочення бюджетних витрат на ліквідацію аварійних та надзвичайних ситуацій, посилення контролю за потенційно небезпечними видами діяльності та покращення екологічної безпеки. Однак відмічається перевантаження законопроекту надмірною деталізацією та другорядними тлумаченнями.

Що стосується спільних підходів, то в усіх без винятку законопроектах пропонується утворити Бюро екологічного страхування як неприбуткове об'єднання страховиків, що утримується за рахунок їх коштів. Водночас незважаючи на те, що законопроектом передбачено фінансування Бюро за рахунок коштів страховиків, фактично фінансування його буде здійснюватися за рахунок платежів страховальників (суб'єктів господарювання) за договорами екологічного страхування. **Цей постулат підтверджує стаття 10 Законопроекту № № 6018 [10] – цитата «Плановий норматив витрат та рентабельності членів Бюро при укладенні договорів екологічного страхування становить 15 відсотків», що свідчить про комерційний підхід до процесу збору страхових внесків. Підтвердженням цього є теза статті 10.2 того є Законопроекту – «У разі відсутності достатньої кількості коштів у фонді коригування рентабельності страховиків його поповнення здійснюється за рахунок фонду попереджувальних заходів». Між тим ні в одному з цьогогорічних законопроектів не розглядається можливість створення Екологічного фонду страхових гарантії з метою додаткового забезпечення страхових зобов'язань страховиків при здійсненні екологічного страхування. Наразі**

Таблиця 1

Хронологія законотвірчої практики, яка стосується запровадження в Україні системи екологічного страхування [4; 8–12]

№	Назва, № законопроекту, дата подання	Автор	Сутність законопроекту	Основні ключові поняття
1.	Про екологічне страхування № 85/96-ВР 7 березня 1996 року	Постанова ВРУ	Закон регулює відносини у сфері страхування і спрямований на створення ринку страхових послуг, посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій та фізичних осіб та відносини, пов'язані із страхуванням сільськогосподарської продукції з державною підтримкою	Страхування Страховики Страховальники
2.	Про екологічне страхування (№ 1046) 21.05.2002	Кінах Анатолій Кирилович, Кабінет Міністрів України	Закон регулює відносини у сфері екологічного страхування і спрямований на відшкодування шкоди, заподіяної юридичним і фізичним особам унаслідок аварійного забруднення навколишнього природного середовища	Екологічне страхування Аварійне забруднення навколишнього природного середовища Суб'єкти господарювання По тексту законопроекта: Об'єкти екологічного страхування Суб'єкти екологічного страхування Страхова діяльність Договір екологічного страхування Страховий ризик Страховий випадок Страхове відшкодування
3.	Про екологічне страхування (№ 1046-1) 03.12.2002	Руденко Геннадій Борисович	Закон встановлює єдині умови та порядок проведення екологічного страхування в Україні в обов'язковій формі та регулює відносини у сфері екологічного страхування і спрямований на відшкодування шкоди, заподіяної майновим інтересам юридичних та фізичних осіб, внаслідок аварійного забруднення навколишнього природного середовища	Екологічне страхування Аварійне забруднення навколишнього природного середовища Суб'єкти господарювання
4.	Про екологічне страхування (№ 6018) 09.09.2021	Д. Шмигаль Кабінет Міністрів України	Закон регулює відносини у сфері страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну державі, життю, здоров'ю та майну фізичних осіб, юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.	Бюро екологічного страхування Договір страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну в результаті порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища Екологічне страхування Єдиний державний реєстр договорів екологічного страхування

Продовження таблиці 1

5.	<p>(№ 6018-1) 29.09.2021</p> <p>Штепа Сергій Сергійович та ін</p>	<p>Закон регулює відносини у сфері страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну державі, життю, здоров'ю та майну фізичних осіб, юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, внаслідок порушення стану навколишнього природного середовища (екологічного благополуччя), включаючи шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру</p>	<p>аварія на об'єкті підвищеної небезпеки аварія санітарно-епідеміологічного характеру договір страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну в результаті порушення стану навколишнього природного середовища (екологічного благополуччя), включаючи шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру Добровільне екологічне страхування Єдиний державний реєстр договорів екологічного страхування обов'язкове екологічне страхування пожежовибухонебезпечний об'єкт порушення стану навколишнього природного середовища (екологічного благополуччя)*</p>
6.	<p>«Про екологічне страхування та гарантії відшкодування шкоди, завданої внаслідок діяльності, що становить підвищену екологічну небезпеку» (№ 6018-2 29.09.2021)</p>	<p>Криворучкіна О.В. та ін.</p>	<p>Бюро екологічних гарантій та страхування договір екологічного страхування екологічне страхування єдиний реєстр договорів фінансового забезпечення єдиний державний реєстр обліку пестицидів, агрохімікатів, інших небезпечних речовин та їх тари договір доручення з членами Бюро уповноважений страховик потерпіла особа гарантійний випадок гарантійна виплата незаконна діяльність**</p>

* У цьому Законі інші терміни вживаються у значенні, наведеному в Законах України «Про страхування», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про об'єкти підвищеної небезпеки».

** У цьому Законі інші терміни вживаються у значеннях, наведених в Цивільному кодексі України, Кодексі цивільного захисту України, Законах України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про екологічний аудит», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», «Про страхування», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про пестициди та агрохімікати», «Про нафту і газ», «Про об'єкти підвищеної небезпеки», «Про перевезення небезпечних вантажів», «Про банки і банківську діяльність», Уніфікованих правилах для гарантій за вимогою, Постанові Правління НБУ «Про затвердження положення про порядок здійснення банками операцій за гарантіями в національній та іноземних валютах» та інших законах і підзаконних актах.

цей постулат, запозичений в практиці країн Європи та США, був ключовим в попередніх, не менш значимих, версіях цього Законопроекту (таблиця 1), які, на відміну від новостворених, базуються на класичних принципах правового забезпечення розвитку інституту екологічного страхування у світі.

До загальних зауважень щодо можна віднести таке:

1) не наведені чіткі ключові поняття екологічного страхування, перш за все це стосується таких дефініцій, як «школа», «страховий ризик», «страхові платежі тощо»;

2) не визначені в повному обсязі права та обов'язки страховиків та страхувальників;

3) відсутня мотивація щодо ранжування та поділу страхувальників за ступенем ризику з використанням інструментів екологічного аудиту.

4) відсутня стаття про міжнародний контент проблеми.

Таким чином, ні один з 3-х законопроектів не може бути визнаним в якості базового як завершений, оскільки потребує певних коригувань та доповнень. Однак, прийняття будь-якого зареєстрованого у Верховній Раді України законопроекту надасть можливість:

1) запровадити в Україні інститут обов'язкового страхування для підприємств з високим ступенем ризику;

2) надати компенсаційні виплати постраждалим особам внаслідок настання страхового випадку та визначення екологічної шкоди;

3) захистити інтереси держави у випадку, коли підприємство-забруднювач після прийняття судом рішення оголошує себе банкрутом для уникнення компенсації, не впливатиме на компенсацію збитків потерпілим особам або державі;

4) сприяти еко-модернізації підприємств за зеленим сценарієм. Розмір страхового платежу залежатиме від того, наскільки підприємство фактично відповідає вимогам природоохоронного законодавства. Від цього залежать і страхові внески за договором страхування. Тому кожен страхувальник буде зацікавлений зменшувати ризики від заподіяння шкоди довкіллю. Це стимулюватиме усіх дотримуватись норм законодавства та здійснювати превентивні заходи.

Безпосередньо зацікавленими у проведенні екологічного страхування повинні бути і новостворені територіальні громади, відповідальні за стан охорони навколишнього природного середовища на своїй території. Зараз прямої зацікавленості у них немає, оскільки не визначені критерії відповідальності цих органів державної влади за погіршення екологічної обстановки на відповідній адміністративній одиниці. Створення регіонального механізму санації територіальних об'єктів за допомогою розвитку системи екострахування є дієвим важелем акумулювання фінансових коштів для подальшого їх реінвестування в екологічні програми. Таким чином, існують реальні перспективи для налагодження ринку екологічного страхування не лише на національному, а й регіональному рівнях.

Висновки. Адаптація принципів та вимог ЄС, прийнятих в умовах сучасної України, має стати важливою складовою частиною програм гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС. Суттєвим недоліком вже розроблених програмних документів є недооцінка важливості імплементації набутого досвіду та підхід до економічного реформування поза принципами концепції екологічно безпечного розвитку. Сьогодні законодавство України про екологічне страхування перебуває в стадії формування і складається, по-перше, з норм екологічного законодавства, які визначають цей вид страхування як елемент економіко-правового механізму природокористування і охорони довкілля, та, по-друге, з норм страхового законодавства, що застосовуються до страхування екологічних ризиків як до одного з напрямів підприємницької діяльності.

Процес запровадження екологічного страхування в нашій державі на основі імплементації зарубіжного досвіду **та залучення вітчизняного фахового експертного потенціалу** дасть змогу уникнути багатьох помилок. Однак разом із тим необхідно, насамперед, урахувати особливості вітчизняної системи права та законодавства.

Основа для регулювання відповідних відносин становлять конституційні норми, що встановлюють право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Література

1. Абалкіна І.Л. Страхування екологічних ризиків (з практики США). Москва : ИНФРА-М, 1998. 88 с.
2. Галушкіна Т.П. Економіка природокористування : навчальний посібник. Харків : Бурун Книга, 2009. 480 с.
3. Закон України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 19 червня 2003 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15>.
4. Закон України «Про страхування». *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 18. Ст. 78 5. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
5. Клименко М.О. Метрологія, стандартизація і сертифікація в екології : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 368 с.
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 50.
7. Проект Закону України «Про екологічне страхування», Кінах А.К. 2002. № 1046. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=12277.
8. Проект Закону України «Про екологічне страхування», Руденко Г.Б. 2002. №1 046-1 *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=13685.

9. Шмигаль Д. Проект Закону України «Про екологічне страхування». 2021. № 6018. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72713.
10. Штепа С.С. Проект Закону України «Про екологічне страхування». 2021. № 6018-1. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72892.
11. Криворучкіна О.В. Проект Закону України «Про екологічне страхування та гарантії відшкодування шкоди, завданої внаслідок діяльності, що становить підвищену екологічну небезпеку». 2021. № 6018-2. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72893.
12. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1363 «Про схвалення стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року».
13. Степанов І.С. Екологічне страхування (правові проблеми та шляхи їх урегулювання). Одеса : ОНУ, 2003.
14. Указ Президента України від 04.02.2003 р. № 76/2003 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 листопада 2002 року «Про стан техногенної та природної безпеки в Україні».
15. Формування ринку екологічних послуг у форматі розвитку «зеленої економіки» за науковою редакцією Т.П. Галушкіної. Одеса : ІПРЕЕД НАН України, Саки, ПП Фенікс. 264 с.